

LATVIJAS SKOLOTĀJA VIZUĀLAIS TĒLS EIROPAS SKOLĒNU PERSPEKTĪVĀ

Iveta Keštere,

Dr. paed.

Baiba Kalķe,

Dr. paed.

Atslēgas vārdi: skolotājs, skolotāja vizuālais tēls, skolotāja profesija

Šī raksta mērķis — meklēt atbildes uz jautājumu, kāds ir skolotāja vizuālais tēls Latvijas skolēnu skatījumā salīdzinājumā ar skolotāja tēlu citās Eiropas valstīs un ko šis tēls liecina par skolotāja profesiju? Ar vizuālo tēlu mēs saprotam refleksiju par fenomenu, kas cilvēka apziņā veidojas iepriekšējās sociālās pieredzes rezultātā zīmju sistēmu formā. Skolotāja tēls, kas glabājas sabiedrības kolektīvajā apziņā, ietekmē skolotāja profesijas prestižu. Skolotāja tēls tiek pētīts, kā avotus izmantojot vēstures liecības, intervijas un zīmējumus, arī masu medijus. Skolotāja tēla pētniecībā 2011./12. m. g. piedalījās simt piecpadsmitgadīgu Latvijas skolēnu, kas aprakstā un zīmējumos atbildēja uz jautājumu „Kāds izskatās tipisks skolotājs?”. Latvijas respondentu atbildes salīdzinātas ar atbildēm, kas pēc identiskas metodikas saņemtas Anglijā, Serbijā, Slovēnijā, Grieķijā, Bulgārijā un Turcijā. Visās valstīs kopā tika aptaujāti 749 respondenti. Analizēti šādi skolotāja vizuālo tēlu raksturojošie komponenti: dzimums, vecums, ārējais izskats (augums, matu sakārtojums, apģērbs, aksesuāri), verbālā komunikācija (balss raksturojums, tonis), neverbālā komunikācija (mīmika, ķermeņa valoda, kustība telpā). Latvijas skolotāja vizuālais tēls tika analizēts profesijas sociālā raksturojuma un kultūrvēsturiskajā kontekstā, kā arī ņemot vērā respondentu vecuma īpatnības. Pētījuma rezultāti atklāja skolotāja vizuālo tēlu kā cieši saistītu ar skolotāja personiskajām īpašībām un profesionālajām kvalitātēm. Lai gan jautājums bija skaidri definēts, respondenti ne tikai aprakstīja, kāds skolotājs ir, bet arī to, kādam skolotājam jābūt. Respondentu viedoklis visās pētījuma dalībvalstīs ir pārsteidzoši līdzīgs. Skolotāja tēls polarizējas divās galējībās: 1) skolotājs kā varas nesējs, kas var būt gan intelektuāls profesionālis, gan diktators, un 2) skolotājs kā draugs un mātišķs/tēvišķs padomdevējs. Latvijas respondentu atbildēs dominē pirmais variants. Tipiska skolotāja vizuālais tēls ir neuzkrītošs, un tas tiek vērtēts pozitīvi kā izdevīgs intelektuālo sasniegumu paraugs jaunatnei. Skolotājs kļuvis dinamiskāks, taču pārslodze un sabiedrības gaidas pēc skolotāja kā ideāla viņā izraisa diskomfortu. Stāsts par skolotāja tēlu lielā mērā ir arī stāsts par pašiem respondentiem — skolēniem: skolotāja nozīmīgo vietu viņu dzīvē un pārdzīvoto pieredzi.

Skolotāja vizuālā tēla pētniecības pieredze. Ar skolotāja profesiju saistītajos pētījumos tradicionāli tiek analizētas pedagoga profesionālās prasmes un personības īpašības, kam nenoliedzami ir svarīga loma pro-

fesionālās kompetences veidošanā un skolotāja profesijas prestiža vērtēšanā. Mazāk uzmanības pētnieki veltījuši skolotāja ārējam veidolam jeb vizuālajam tēlam, lai gan tieši ar tēla palīdzību bieži vien tiek radīti un

izplatīti noteikti stereotipi par profesiju, līdz ar to paaugstinot vai pazeminot tās prestižu sabiedrībā. Ar vizuālo tēlu mēs saprotam refleksiju par fenomenu, kas cilvēka apziņā veidojas iepriekšējās sociālās pieredzes rezultātā zīmju sistēmu formā.

Atkarībā no izmantotajiem avotiem, skolotāja tēla pētniecībā var iezīmēt vairākus virzienus:

1. Skolotāja vizuālā tēla vēstures pētniecība balstās uz vēsturisko avotu studijām: skolotāja tēls tiek pētīts rakstiskajos avotos — mācību līdzekļos, presē, daiļliteratūrā u. tml., kā arī vizuālajos avotos: attēlos mācību grāmatās un presē, mākslas darbos, fotogrāfijās u. tml. Vēsturiskā skatījumā skolotāja tēls ir aplūkots vairākās starptautiskās konferencēs un zinātniskajos žurnālos — joprojām plaši citēti ir divi raksti, kas 2000. g. publicēti žurnālā *Paedagogica Historica*: A. Nóvoa un M. Viks ne tikai analizē skolotāja attēlojumu Eiropā kopš 19. gs. otrās puses, bet arī izskaidro skolotāja vizuālā tēla pētniecības metodoloģiju¹. Balstoties uz šīm divām publikācijām, tapuši pētījumi par skolotāja tēla vēsturi Latvijā — gan par skolotāja tēlu 19. gs. otrās puses latviešu prozā², gan par padomju skolotāja tēlu skolēnu atmiņās³. Plašs materiāls par skolotāja tēla vēsturi Latvijā ir pieejams arī A. Krūzes redakcijā izdotajā rakstu krājumā *Laikmets un personība*, kura 13 sējumi ir publicēti no 2000. līdz 2012. g.⁴
2. Skolotāja vizuālais tēls laikabiedru priekšstatos tiek pētīts, izmantojot gan intervijas, gan zīmējumus. Var uzskatīt, ka darbs šajā virzienā ir sācies ar D. V. Čembēra pētījumu 1983. g., kurā skolēniem Francijā, ASV, Kanādā un Austrālijā deva uzdevumu uzzīmēt tipisku zinātnieku⁵. Pēc līdzīgas metodoloģijas turpmāk pētīts arī skolotāja tēls. Šādi pētījumi pasaulē šobrīd notiek visai plaši: piem., tiek studēti noteikta mācību priekšmeta skolo-

tāja tēls⁶, kā arī priekšstati par skolotāja tēlu dažādās paaudzēs⁷.

3. Skolotāja vizuālais tēls mūsdienās tiek pētīts, arī kā avotus izmantojot masu medijus — filmas, seriālus, reklāmas, presi, interneta resursus u.tml. Piem., amerikāņu pētnieki ir analizējuši skolotāja tēlu populārā TV multiplikācijas seriālā „Simpsoni”⁸.

Ievērojamas un plaši citētas publikācijas par skolotāja tēlu, kuras apvienojušas visus trīs minētos pētniecības virzienus, ir Kanādas pētnieču S. Vīberes un K. Mičelas 1995. g. izdotā grāmata „Tas ir divaini, tu neizskaties pēc skolotāja”⁹, kā arī ASV pētnieku P. B. Džozefas un E. Baneforda redakcijā 2001. g. publicētais rakstu krājums „Skolotāja tēli Amerikā”¹⁰.

Kā redzams, ievērojamākie pētījumi līdz šim tapuši amerikāņu un britu kultūrā, tādēļ skolotāja tēla plašākai izpratnei šķita svarīgi uzsākt pētījumus arī citās sabiedrībās un kultūrās.

Skolotāja vizuālā tēla pētījuma metodoloģija. 2011./12. m. g. skolotāja vizuālā tēla pētniecība augstskolu docētāju vadībā notika desmit valstīs — Bulgārijā, Grieķijā, Meksikā, Pakistānā, Serbijā, Slovēnijā, Anglijā, Dienvidāfrikā, Turcijā un Latvijā. Svarīga loma valstu izvēlē bija nejaušībai un personīgajiem kontaktiem, kas atbilst klasteru izlasei, ko apraksta L. Koens, L. Menjons un K. Morisone¹¹. Pētījuma mērķis bija salīdzināt tipiska skolotāja tēlu skolēnu skatījumā dažādās valstīs, lai meklētu atbildi uz jautājumiem, kas skolotāja tēla konceptā ir kopīgs, kas — atšķirīgs un kā to izskaidrot? 2012. g. pētījuma rezultāti tika publicēti I. Kešteres, Č. Volhūtera un R. Lozano redakcijā tapušajā grāmatā¹², kurā katras valsts pētījums apkopots atsevišķā nodaļā.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veidoja iepriekš minētās skolotāja tēla studijas, kā arī 2011. g. veiktais skolotāja tēla pētījums Latvijas skolēnu vidū¹³. Balstoties uz šīm publikācijām, identificēti svarīgākie skolo-

tāja vizuālo tēlu raksturojošie komponenti: dzimums, ādas krāsa, vecums, ārējais izskats (apģērbs, rotājumi un aksesuāri, apavi, matu sakārtojums, kosmētika, augums u.c.), verbālā komunikācija (balsis raksturojums, tonis), neverbālā komunikācija (mīmika, ķermeņa valoda, kustība telpā), manieres (saskarsmes kultūra), veselība.

Pētījumā piedalījās no 89 līdz 140 piecpadsmit gadu veci dažādu valstu skolēni. Piecpadsmitgadīgi jaunieši kā respondenti izvēlēti tādēļ, ka lielākajā daļā pasaules valstu šajā vecumā skolēni mācās vispārizglitojošās skolās un nav vēl iestājušies dažādās profesionālajām interesēm atbilstīgās mācību iestādēs. Tātad šī auditorija visumā ir homogēna un salīdzināma. Šajā vecumā skolēniem ir attīstījusies abstraktā domāšana, viņi jau ieguvuši noteiktu personīgo pieredzi attiecībā ar skolotājiem, ko vairs neietekmē nedz jaunākajam vecumam raksturīgā autoritātes bijāšana un idealizēšana, nedz agrīnā pusaudžu vecuma izteiktais dumpinieckums pret pieaugušo pasauli¹⁴. Līdz ar to skolotāja tēla aprakstā šie respondenti varētu tuvojties objektivitātei.

Respondentu kopa katrā valstī tika veidota, aptverot iespējami visas attiecīgās sabiedrības sociālās grupas: zēnus un meitenes, lauciniekus un pilsētniekus, dažādu rasu un tautību pārstāvjus. No Latvijas pētījumā piedalījās simt skolēnu. No tiem 52% zēni, 48% meitenes. Skolēni mācījās pilsētās, mazpilsētās un lauku skolās. 64% bija latvieši, pārējie 36% mazākumtautību pārstāvji — 23% krievi, 4% baltkrievi, 2% ebreji, pa vienam procentam zviedri, vācieši, poļi, afgāņi, gruzīni, ukraiņi un azerbaidžāņi.

Vadoties no D. V. Čembersa pētījuma, kā arī no S. Vīberes un K. Mitčelas pētījumiem¹⁵, datu vākšanā izmantota anketēšana ar vienu atvērtu jautājumu, uz kuru bija iespējams atbildēt, rakstot un/vai zīmējot. Visi respondenti saņēma papīra lapu, uz kuras respondentu dzimtajā vai viņiem saprotamā valodā bija uzrakstīts jautājums „Kāds izskatās tipisks

skolotājs?”. Respondenti tika uzaicināti uz lapas abām pusēm skolotāja tēlu aprakstīt un/vai uzzīmēt. No simt skolēniem Latvijā 39% tikai aprakstīja tipisku skolotāju, 60% gan aprakstīja, gan zīmēja, viens procents skolēnu — tikai zīmēja. Respondentu personīgā informācija netika vākta, jo pētījuma rezultātus nebija paredzēts korelēt ar respondentu dzimumu, dzīves vietu, rasi, tautību u. c. personības parametriem.

Lai gan jautājums respondentiem bija skaidri definēts, visās aptaujā iesaistītajās valstīs pētnieki saņēma informāciju ne tikai par to, kāds ir tipisks skolotājs, bet arī par to, kādam skolotājam ir jābūt.

Šī raksta mērķis ir meklēt atbildes uz jautājumu, kāds ir skolotāja vizuālais tēls Latvijas skolēnu skatījumā salīdzinājumā ar skolotāja tēlu citās valstīs un ko šis tēls liecina par skolotāja profesiju? Lai izvairītos no pārāk krasām sociālā un kultūras konteksta atšķirībām, skolotāja tēls Latvijā salīdzināts tikai ar respondentu viedokli Eiropas Savienības valstīs un ES kandidātvalstīs — Anglijā, Serbijā, Slovēnijā, Grieķijā, Bulgārijā un Turcijā. Kopskaitā no visām valstīm pētījumā bija iesaistīti 749 respondenti. Salīdzinājums izmantots, lai, kā norādījuši M. Kroslijs un K. Vatsone, runājot par salīdzinošo pētījumu mērķiem, labāk varētu izprast un izskaidrot situāciju savā valstī¹⁶. Visas skolēnu atbildes apstrādātas arī kvantitatīvi, reģistrējot vizuālā tēla komponentu atzīmēšanas biežumu. Salīdzinājumam ar citām valstīm izmantoti tikai tie tēla komponenti, kas bija minēti respondentu atbildēs visās valstīs.

Tā kā skolotāja vizuālā tēla studijās pētīts cilvēka skatījums uz cilvēku, kura interpretāciju veic pētnieks no sava skatpunkta, tad, protams, skolotāja tēla izprašana un izskaidrošana ir komplicēts process, kas iespējams no dažādām perspektīvām un dažādos kontekstos. Jāpiekrīt F. Džesperini un M. Vika viedoklim, ka vizuālā tēla izpratnei ir vajadzīga tāda pat lasītprasme kā rakstīta teksta lasīšanai¹⁷. Tādēļ izmantojam J. Maršalas¹⁸,

N. Devī¹⁹, K. Rousmenieres²⁰, F. Džesperini un M. Vika²¹ darbus par vizuālo avotu pētniecību, S. Vīberes un K. Mičelas darbus par skolotāja vizuālā tēla izpratni²², kā arī pētījumus par skolotāja profesijas sociālajiem aspektiem. Tā kā vizuālajā tēlā īpaša nozīme ķermenim, izmantots arī T. Prazinska un T. F. Keša redakcijā publicētais darbs „Ķermeņa tēls: Rokasgrāmata teorijās, pētījumos un klīniskajā praksē”, kurā apkopoti koncepti par cilvēka ķermeni no psiholoģiskā, filozofiskā, sociokulturālā un medicīniskā skatpunkta²³. Taču, kā raksta J. Maršala, visi vizuālie iespaidi tiek filtrēti caur pieredzi un kultūru, neviena uztvere nav tieša un brīva no konteksta²⁴. Tādēļ izmantojām T. Meja pieeju, kurš, runājot par pētījumiem sociālajās zinātnēs, apraksta politisko, ekonomisko, sociālo un kultūras kontekstu, kā arī etnometodoloģisko perspektīvu, kad fenomens tiek aplūkots kolektīvās apziņas kontekstā²⁵. Precīzi definētajai respondentu vecuma grupai tika izmantots L. Rutkas vecākā pusaudžu vecuma raksturojums²⁶, kā arī M. P. Levine un L. Smolakas pētījums par ķermeņa tēlu 12 līdz 17 gadīgu jauniešu skatījumā²⁷. Tādējādi Latvijas skolotāja vizuālais tēls analizēts profesijas sociālajā raksturojumā un kultūrvēsturiskajā kontekstā, kā arī ņemot vērā respondentu vecuma īpatnības. Taču apzināties, ka savāktais materiāls joprojām raisa jautājumus un paver dažādas interpretācijas iespējas.

Skolotāja vizuālā tēla raksturojums.

Dzimums. Latvijā lielākā daļa respondentu (59%) kā tipisku skolotāju redz sievieti. Šeit iekļautas arī tās atbildes, kurās skolēni rakstiskajā daļā runāja vispārināti (vīriešu dzimtē²⁸ vai daudzskaitlī), bet zīmēja sievieti. Tikai 11% respondentu norādīja, ka tipisks skolotājs ir vīrietis. Skolēnu viedoklis par skolotāja dzimumu atbilst profesijas statistikai: Latvijas vispārizglītošajās skolās strādā 18 130 skolotāji, no kuriem 16 303 jeb 89,9 % ir sievietes²⁹, līdz ar to Latvijā, tāpat kā citās Eiropas valstīs³⁰, noteikti var runāt par skolotāju profesijas feminizāciju. Jāpiekrīt

S. Vīberei un K. Mičelai, ka tas nozīmē runāt par „sievieti un sieviešu kultūru”³¹, un tas, kā atzīmēts vairākos pētījumos³², pazemina skolotāju profesijas prestižu.

Tomēr atklāts ir jautājums — kā skolotāju profesijas feminizēšanos vērtē paši skolēni? Lai atbildētu uz šo jautājumu, svarīgi ir noskaidrot, kādas skolotāja īpašības asociētas ar dzimumu? Latvijas respondentu atbildes atklāja, ka skolotājs vīrietis tiek uzskatīts par pārāk stingru. Piem., kādā no zīmējumiem skolotājs ir attēlots ar bargu sejas izteiksmi, paužot lēmumu: „Sēdies, divi!” (sk. 1. zīm.). Negatīvu viedokli par skolotājiem vīriešiem izteikuši arī Anglijas skolēni — skolotāji raksturoti ar tādiem vārdiem kā „nejauks”, „īgns” un „aplusti!”³³. Savukārt skolotāja sieviete asociējas ar smaidu, maigumu un rūpēm. Taču arī viņa tiek kritizēta: Slovēnijas skolēni raksta, ka “vīrieši skolotāji parasti ir jautri un

Zīmējums Nr.1. Latvija.

relaksēti; skolotājas sievietes parasti ir daudz nopietnākas, sīkumainas un kaitinošas”³⁴. Tomēr arī humoru mīloši skolotāji vīrieši respondentu atbildēs minēti vairakkārt, un tas, savukārt, ir punkts vīriešu labā. Līdz ar to gan negatīvas, gan pozitīvas iezīmes skolēni ir saskatījuši abiem dzimumiem, un neviens no tiem nav uzskatīts par izteikti ideālu skolotāja darbam.

Skolotāja vecums. Lielākā daļa Latvijas respondentu skolotāju vecumu nav norādījuši (71%). Konkrētu gadu skaitu min vien septiņi respondenti: pārējo respondentu aprakstītā vecuma amplitūda ir plaša — no 25 līdz 70 gadiem (turpmāk tekstā citātos no anketām saglabāts respondentu izteiksmes veids): „Vecumam pārsvarā nav nozīmes, bet ieteicami 25–70 gadi, jo, ja ir pārāk jauns skolotājs, tad nav forša skolotāja, jo viņa ir pārāk pakļāvīga, bet, ja ir veca, tad pārāk stingra.” Tekstā vai zīmējumos atklājas, ka skolotājs ir vidējos gados, kas atbilst arī statistiskajiem rādītājiem: lielākais skaits Latvijas skolotāju ir vecumā no 35 līdz 59 gadiem³⁵, tātad — vidējā vecumā. Tomēr jāņem vērā, ka skolēniem bieži vien grūtības ir sagādājis noteikt cilvēku vecumu — daudzi uzskata, ka skolotājs pēc 30 jau ir vecs („jau kādi 30”), tādēļ šajā pētījumā objektīvi izsvērt tipiska skolotāja vecumu no Latvijas skolēnu viedokļa ir grūti.

Arī citu valstu respondenti min plašu tipiska skolotāja vecuma amplitūdu — no 20 līdz 60 gadiem, bet, runājot par ideālu skolotāju, pievienojas Latvijas skolēniem uzskatā, ka skolotājs nedrīkst būt pārāk vecs. Šeit vieta uzdot līdzīgu jautājumu kā iepriekš — kādas skolotāja īpašības tiek asociētas ar jaunību un vecumu? Gados vecākiem skolotājiem tiek pārņemta nespēja apgūt modernas mācību metodes un jaunās tehnoloģijas, grūtības komunikācijā ar jaunāko paaudzi dažādu domāšanas veidu dēļ, gados vecs skolotājs tiek raksturots arī kā noguris cilvēks. Iespējams, tādēļ viņš var arī šķīst vecāks par saviem gadiem. Kā to liecina atbildes kopumā, skolēni vēlas enerģisku, atraktīvu, aktīvu skolotāju,

un šīs īpašības asociējas ar jaunību. Diemžēl šī mūsdienu Eiropas jaunās paaudzes vēlme tuvākajos gados diez vai piepildīsies, jo, kā norādīts Eiropas Komisijas paziņojumā, 2010. g. caurmērā ES valstīs tikai 20% skolotāju bija vecumā līdz 30 gadiem³⁶.

Skolotāja āriene. Par skolotāja augumu respondentu atbildēs nav daudz informācijas, tomēr pieci procenti Latvijas skolēnu norādīja, ka skolotājas ir „apaļīgas” un „paresnas”, arī Slovēnijas skolēni atzīmējuši, ka skolotāji ir tukli³⁷. Tas 15 gadu vecumā noteikti nav kompliments, jo šajos gados estētikas standarts ir slaida sieviete³⁸. Zīmējumi atklāj vairāk — pārsvarā visās pētījuma dalībvalstīs skolotāju zīmē slaidu, proporcionāli veidotu. Taču uzkrītoši, ka sievietēm skolotājām nav iezīmētas krūtis. Piem., Serbijas, Bulgārijas, Turcijas un Latvijas skolēni ir zīmējuši gados jaunas sievietes ar pilnīgi gludām auguma aprisēm (sk. 3. zīm.). Tas vedina domāt, ka skolotāja profesija tiek atdalīta no jebkādas seksualitātes, ko atzīmējušas arī S. Vībere un K. Mičela³⁹. B. Frensis un K. Skiltone to komentē kā stereotipu, ka seksualitāte un sievišķība nav savienojama ar gudrību⁴⁰, kas tradicionāli tiek uzskatīta par pedagoga profesionālu iezīmi.

Skolotāju mati raksturoti dažādi — no īsiem līdz gariem, no taisniem līdz sprogainiem. Tikai Grieķijā pārliecināti, ka skolotājām ir gari mati (20, 7%), bet vīriešiem — bārdas (19,2%)⁴¹, kas ir izteikti dzimtes stereotipi. Vienojoša atbildēs atziņa, ka skolotāja mati ir kārtīgi un tīri, parasti sakārtoti — savīti mezglā (copē) vai saņēmti „astē” (sk. 3. zīm.). Tās ir frizūras, kuru veidošana nav sarežģīta un neprasa lielu laika patēriņu. Divi Latvijas skolēni raksta, ka mati tiek krāsoti: „Tipiska skolotāja, kas skolā strādājusi vairāk nekā desmit gadus, krāso matus.” Ļoti iespējams, ka tā ir norāde uz tradicionālo skolotāju izteikumu par sirmajiem matiem, ko sagādājuši skolēni.

Skolotāja apģērba izvēli nosaka gan valsts kultūras tradīcijas, gan skolotāja vecums un

auguma īpatnības. Apģērba aprakstu respondentu atbildēs var iedalīt divās grupās: klasisks, konservatīvs apģērbs un sportisks, ērts ikdienas tērps. Latvijas skolēni, tāpat kā respondenti Anglijā, gan aprakstā, gan zīmējumos vairāk attēlojuši skolotājus klasiskā tērpā: skolotājs virietis Latvijā ģērbies uzvalkā vai biksēs un krekļā, kaklasaite ir viens no raksturīgiem aksesuāriem (sk. 1. zīm.); skolotājas valkā kostīmus, arī bikškostīmus, svārkus, blūzes vai džemperu (47%), retāk minētas kleitas, un tikai viens respondents minējis džinsus. Latvijā skolēni uzskata, ka skolotāju apģērbs ne vienmēr atspoguļo jaunākās modes tendences, daži rakstīja, ka apģērbs ir vecmodīgs vai tiek vilktas vienas un tās pašas drēbes. Biežāk minētās krāsas ir melns, pelēks un balts. Apģērbs ir atšķirīgs svētkos, kad tajā ienāk gaišāki toņi.

Savukārt respondenti Serbijā, Slovēni-

Zīmējums Nr.2. Latvija.

jā, Grieķijā un Bulgārijā kā tipisku skolotāja apģērbu atzīst džinsus, T-krekļus un puloverus. Iespējams, to var skaidrot ar atšķirīgiem priekšstatiem par tipiska skolotāja vecumu: Slovēnijas respondenti minējuši, ka klasiski, parasti un vecmodīgi ģērbjas tikai gados vecākās skolotājas⁴². Taču iespējams, ka skolotāja apģērbu ietekmē tradīcijas, kas Anglijā un Latvijā ārējā izskata ziņā ir visai konservatīvas.

Raksturojot skolotāja apģērbu kopumā, visu valstu respondenti minējuši tādus apzīmējumus kā „normāli”, „pieklājīgi”, „piemēroti”, „atbilstoši etiketei”, „tīri”, „kārtīgi”, „solīdi” un „lietišķi”.

Kopumā tipiskā skolotāja ārieni var raksturot kā pieticīgu un neuzkrītošu, un tieši tādu skolēni vēlas redzēt arī ideālo skolotāju. Respondenti uzskata, ka skolotājam ir jābūt paraugam ārējā izskata ziņā: kāds no Latvijas skolēniem raksta, ka „skolotājs [...] ir viens no tiem, kas veido priekšstatu par to, kādam jāizskatās izglītotam, pieaugušam cilvēkam”. Latvijas skolēni norāda, ka nav pieņemami, ja skolotājas ģērbjas jauniešu stilā, kā pusaudži — skolotājam ir „jāzina robežas, nevajag mini, dekolte”. Serbijas un Slovēnijas skolēni domā līdzīgi — skolotājam nav jāvalkā pārāk īsi svārkī un augstpapēžu kurpes, skolotājs nedrīkst ģērbties izaicinoši. Turcijas skolēni raksta, ka skolotājam ir jāievēro tas pats, kas skolēniem: „Ja skolas noteikumiem neatbilst gari nagi, tad arī skolotājai tas ir jāņem vērāt. Ja meitenēm ir noteikts matus saņemt astē, tad arī skolotājam jā dara tāpat.”⁴³ Nav grūti pamanīt, kas šie ierobežojumi attiecas tikai uz sievietēm. Vai tas nozīmē, ka viņas biežāk nekā kolēģi vīrieši cenšas izcelties ar savu ārieni?

Zīmīga ir distances saglabāšana ārējā izskatā — tā, iespējams, apliecina skolēnu vēlmi pēc zināmas distances arī savstarpējās attiecībās: skolotājam ir jābūt pārākam — skolēni gaida paraugu, kam līdzināties.

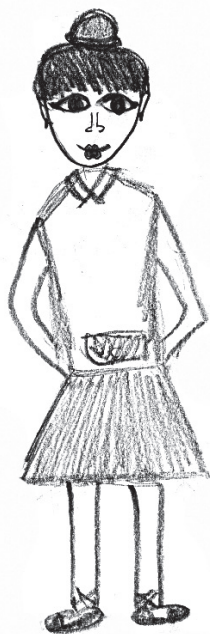
Brilles, rādāmkociņš un portfelis. Visbiežāk pieminētais skolotāja aksesuārs ir brilles

(sk. 1., 2., 4. zīm.). To min gan Anglijas, gan Serbijas, gan Slovēnijas, gan Grieķijas respondenti; Bulgārijā un Turcijā šāda skolotāja ir uzzīmēta. Latvijā brilles kā tipisku skolotāja aksesuāru minējis 31% respondentu: „Iedomājoties skolotāju, es uzreiz iedomājos sievieti ar brillēm un kostīmu”, „Skolotājiem parasti ir brilles. Nu visiem skolotājiem mūsu skolā nav, bet tādu es iedomājos tipisku skolotāju”, „Tipiskam skolotājam ir brilles, viņš tās parasti uzliek brīdī, kad kaut ko lasa, kā arī nomet tās uz galda, kad mēdz būt dusmīgs uz klasi.” Serbijā un Slovēnijā skolēni atzīmējuši, ka tipisks skolotājs brilles tur uz degungala un veras skolēnos pāri tām⁴⁴.

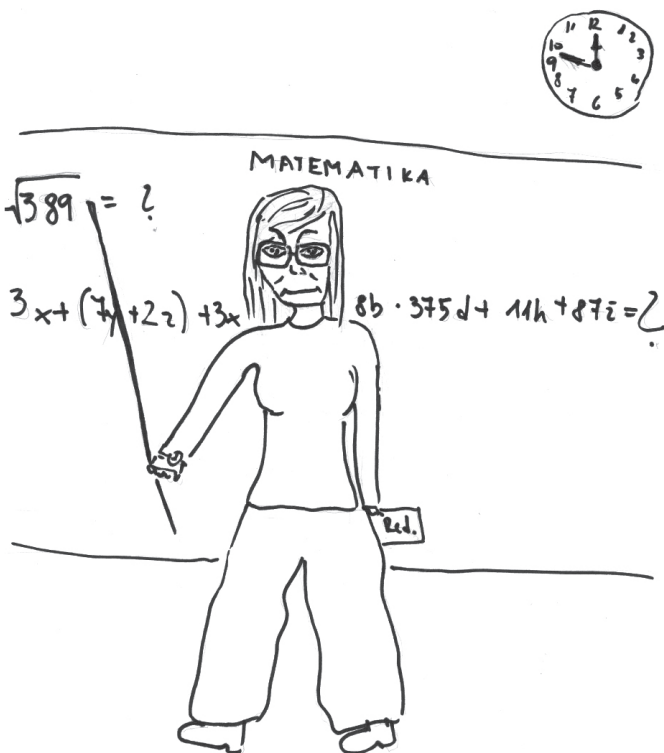
Brilles tradicionālajās kultūrās ir spēcīgs simbols, kas norāda gan uz skolotāja apziņīgo un nepateicīgo darbu, labojot skolēnu burtnīcas, tādējādi bojājot redzi, gan arī apliecina skolotāja piederību daudz lasošu in-

telektuāļu aprindām. Anglija šajā pētījumā ir vienīgā valsts, kuras respondenti ir atklājuši, ka brilles var kļūt arī par statusa simbolu — skolēni minējuši brilles no *Gucci*, *Prada*, *D&G*, kas var būt apliecinājums gan skolotāja turībai, gan skolēnu vēlmei, lai skolotāji valkātu aksesuārus ar zīmolu⁴⁵. Astoņi procenti Latvijas respondentu ievērojuši, ka pedagogiem rokā ir somas, portfeļi vai maisiņi (sk. 1. zīm.). Šos aksesuārus tipiskam skolotājam piedēvējuši arī skolēni Anglijā, Serbijā, Slovēnijā un Grieķijā. Paskaidrojumos minēts, ka soma nepieciešama, lai pārnēsātu skolēnu darbus un mācību materiālus jeb „pastāvīgi staipītu piezīmes un papīrus”⁴⁶.

Lai gan respondenti minējuši, ka skolotāji izmanto jaunās tehnoloģijas, joprojām skolotājs tiek attēlots ar rādāmkociņu rokās (sk. 2., 4. zīm.). Latvijā tā tipisku skolotāju redz pieci procenti respondentu.

Zīmējums Nr.3 . Latvija.

Zīmējums Nr. 4. Slovēnija.

Var pievienoties S. Vīberes un K. Mičelas atziņai, ka brilles, rādāmkociņš un portfelis ir apliecinājums skolotāja spējai kontrolēt apkārt notiekošo, kā arī ir skolotāja varas un identitātes simboli⁴⁷.

Skolotāja balss. Visbagātāko apzīmējumu klāstu ir izpelnījusies skolotāja balss. Pētījuma dalībvalstīs tai piešķirti gan pozitīvi, gan iznīcinoši negatīvi epitēti: skolotāja balss var būt „optimistiska”, „entuziasma pilna”, „maiga”, „jauka”, „mīloša”, „laipna”, „skaidra un artikulēta”, „cēla”, „zema”, „dziļa”, „enerģiska”, „autoritatīva”, „satraukta”, „monotona”, „lēna”, „kategoriska un dominējoša”, „melanholiska”, „nebeidzama”, „pašpārliecināta”, „paštaisna”, „stipri draudoša”, „prasīga”, „manierīga”, „precīza un caururbjoša”, „apnicīga”, „biedējoša un skaļa”. Šķiet, ka ar šiem balss apzīmējumiem īsi un precīzi ir raksturota arī skolotāja personība. Piem., Grieķijā 48,5 % respondentu skolotāja balsi atzinuši par draudzīgu⁴⁸.

Latvijas skolēni visbiežāk minējuši, ka skolotāja balss ir skaļa (12%), jo „viņām jārunā skaļāk par 30 skolēniem”. Kā skaļu skolotāja balsi raksturojuši arī skolēni Anglijā un Slovēnijā. Skolēni Slovēnijā, Turcijā un Latvijā uzskata, ka skolotāji runā literāri pareizi. Latvijas skolēni raksta, ka skolotāju runa ir bez žargonvārdiem, vienkāršrunas vārdiem: „Nelieto citu klātbūtnē lamu vārdus.” Latvijas skolēniem šķiet, ka skolotāju valoda ir bagāta, daudz tajā ir svešvārdu, un tas ir labi: „Skolotājam jārunā tā, lai skolēniem liktos, ka viņi runā ar gudru cilvēku.” Taču dažkārt skolotāji runā pārāk daudz. Tā uzskata gan Bulgārijas, gan Latvijas skolēni: „Runāšana viņiem ir iedzimta no bērnības.” Latvijas skolēni raksta, ka skolotāji runā nosvērti, mierīgi, strikti, noteikti, „pilniem, sakarīgiem teikumiem, vienmēr pauž savu viedokli, nedaudz iebiedējoši”.

Taču respondenti norādījuši arī, ka skolotāji mēdz izmantot savu balsi skolēnu disciplinēšanai un dara to kļūdot. Latvijas skolēni novērojuši — kad skolotājs ir dusmīgs, balss

kļūst skaļāka, balss tonis spalgāks un draudošs („tev, mazo puisīt, būs nv!”). Serbijas skolēni raksta, ka skolotāji „kļūst, kad ir nokaitināti”⁴⁹; kļūdošs skolotājs minēts arī respondentu atbildēs Bulgārijā un Turcijā.

Detalizētie un emocionālie balss apraksti liecina, ka tas ir viens no svarīgākajiem skolotāja profesionālajiem instrumentiem, pat vēl viens varas instruments⁵⁰, ar kuru var izpelnīties gan skolēnu uzticību un mīlestību, gan bailes un nopelumu.

Neverbālā komunikācija. Kā uzskata psihologi, tieši neverbāli — ar distanci, pozu, acu kontaktu, mīmiku, kustībām un žestiem tiek nodota emocionāli visvairāk piesātinātā informācija⁵¹. Tādēļ ir loģiski, ka skolotāju žestu un mīmikas vērtējumā ir daudz galējību.

Daļa respondentu uzskata, ka tipiska skolotāja sejas izteiksme ir jauka un smaidīga. Tādu skolotāju redz skolēni Serbijā un Slovēnijā, kā arī Bulgārijā, kur lielākā daļa respondentu raksta, ka skolotāja sejas izteiksme ir mierīga, pacietīga, draudzīga, simpātiska, skolotāji bieži smaida⁵². Grieķijā skolotāju par smaidīgu atzinuši pat 46,4 % respondentu un 59,2% — par humoru mīlošu⁵³. Latvijā tikai seši procenti respondentu atzīmē, ka skolotājs ir smaidīgs, un viens skolēns smaidu ir uzskatījis par negatīvu iezīmi: „... un tas noslēpumaini priecīgais smaidis, kad kādam jāliek nesekmīga atzīme.”

Latvijas skolēni zīmējumos vairāk attēlojuši savilkta uzacis, dusmīgu sejas izteiksmi vai pozu, kurā skolotājs ar visu ķermeni pauž neapmierinātību un agresiju; pa reizei zīmētas rokas bikšu kabatās, aiz muguras, uz krūtīm sakrustotas. Arī Bulgārijas un Serbijas skolēni atzīst, ka skolotājs dažreiz ir ass, nesavaldīgs, nervozs, atkarībā no viņa tā brīža garastāvokļa vai privātajām problēmām, skolotāja sejas izteiksme mēdz būt dusmīga, satraukta, ļauna, nicinoša, ironiska⁵⁴. Kāds Slovēnijas skolēns saka, ka „viņi nerāda savas emocijas, kamēr nav dusmīgi — tad viņi izrāda savas emocijas skaļi un skaidri ar dus-

mīgu skatienu pāri brillēm⁵⁵. Atkarībā no kultūras tradīcijām gan pozitīvi, gan negatīvi vērtēta žestikulēšana. Piem., Latvijas skolēni minējuši, ka skolotājs plātās ar rokām, kad ir dusmīgs, savukārt Grieķijas skolēniem patīk, ja skolotājs žestikulē.

Skolēnu skatījumā skolotājs atrodas vai nu skolā, vai „tukšumā”, bez konteksta (sk. 1., 3. zīm.) — nav zīmējumu, kuros skolotājs būtu redzams darbībā, kas nav saistīta ar mācīšanu. Tipisks skolotājs atrodas klasē. Pieci procenti Latvijas skolēnu zīmējuši skolotāju, sēžot pie galda klases priekšā vai arī stāvot pie tāfeles. Tāpat skolotāju attēlojuši citu valstu respondenti — klases priekšā, kur skolotājs pats labi redzams un viņš var redzēt arī skolēnus (sk. 2., 4. zīm.). Nedaudzajiem zīmējumiem, kur redzams skolotājs kopā ar skolēniem, ir viena kopīga iezīme — skolēni proporcionāli daudz mazāki par skolotājiem (sk. 2. zīm.), un tas, protams, norāda uz skolotāja milzīgo autoritāti, kas tiek panākta ar dažādiem līdzekļiem.

Secinājumi un diskusija. Mūsu pētījuma galvenais rezultāts ir vēl viens stāsts par skolotāja profesiju, kuras veiksmes un problēmas reflektē skolotāja tēlā, padarot to cieši saistītu ar profesionālajām kvalitātēm. Dalībvalstu respondenti atklājuši pārsteidzoši līdzīgus skolotāja tēlus (sk. 2., 4. zīm.), kas polarizējas divās galējībās: 1) skolotājs kā varas nesējs, kas var būt gan intelektuāls profesionālis, gan diktators, un 2) skolotājs kā draugs un mātišķs/tēvišķs padomdevējs. Latvijas respondentu atbildēs dominē pirmais variants — skolotājs kā atturīgs, nopietns un pat bargs skolēna likteņa lēmējs, kas atbilst tradicionālajam skolotāja tēlam Latvijas pedagoģijas vēsturē⁵⁶. Mūsdienās šāda pozīcija ir visai bīstama — skolotājs vairs nav patiesības „ikona” un varas ceļā iegūto autoritāti viegli var pakļaut šaubām.

Tipiska skolotāja āriene ir neuzkrītoša, pat blāva, un tam ir savs populārs izskaidrojums — skolotājs ar savu izskatu nedrīkst novērst skolēnu uzmanību no mācībām. Taču,

palūkojoties vēsturē, redzams, ka skolotāja profesija tradicionāli bijusi cieši saistīta ar reliģisko vērtību popularizēšanu, starp kurām pieticība ir viena no svarīgākajām tikumiskajām īpašībām. Šī ētiskā vērtība joprojām ir aktuāla daudzās sabiedrībās. Rodas paradokssāls secinājums: skolotājam izskatīties spilgti bieži vien liedz finansiālais stāvoklis un laika trūkums, un sabiedrība no viņa to nebūt negaida, jo pieticīga, bet kārtīga izskata skolotājs ir paraugs jaunatnei. Viņš apliecina, ka ne jau manta dzīvē ir galvenais, bet gan intelektuālie sasniegumi. Un šāda doma noteikti ir pievilcīga vismaz daļai sabiedrības.

Gadu simtiem nemainīga ir palikusi skolotāja vieta klases telpā — skolotājs atrodas klases priekšā, kur viņu visi var redzēt un viņš var redzēt visus. Mūsu pētījums apliecina atbilstību pozitīvā virzienā — skolotājs kļuvis dinamiskāks, viņš vairs nav sēdošs, viņš izmanto ķermeņa valodu. Uz aktivitāti norāda arī skolotāja tēpa apzīmējums — tas ir ērts un sportisks. Tātad skolotāji mēdz izvēlēties tādas drēbes, kas ļauj brīvi kustēties. Kāda Latvijas skolēna raksturojumā skolotājs pat nedaudz atgādina veiklu mednieku: „Skolotāju raksturo ātra gaita, laba redze un dzirde.”

Skolotāja tēlu mūsu pētījumā dažkārt bija grūti atdalīt no ideālā skolotāja, jo respondenti „skolotājs ir...” vietā bieži lietoja „skolotājam ir jābūt...”. Tas raisa jautājumu — kāpēc par skolotāju visbiežāk tiek runāts jābūtības formā? Vai tādēļ, ka šodienas skolotājs sabiedrību neapmierina? Vai arī skola un skolotājs ir tēmas, kurās sabiedrība adekvāti nenovērtē savu kompetenci, jo skolā taču ir mācījušies visi? Kā raksta E. Hojle, fakts, ka visiem ir skološanās pieredze, laupa mācīšanai jebkādu tās prestižu paaugstinošu noslēpumainību⁵⁷.

Spriežot pēc respondentu izteikumiem, skolotāja tēlu diemžēl ietekmē pārslodze darbā, laika trūkums, to radītais stress un nogurums. Ar to var būt izskaidrojama skolotāju nervozā izturēšanās, smaida trūkums un kliegšana. Pārsteidzoši, ka šajā ziņā nav

vērojama saistība ar atalgojumu: starp pētījuma dalībvalstīm augstāko atalgojumu saņem skolotāji Anglijā, bet zemāko — Bulgārijā⁵⁸, taču visdraudzīgākais un smaidīgākais ir vidēji atalgotais skolotājs Grieķijā. Iespējams, to ietekmē kultūras tradīcijas. Taču nozīme ir arī augstajām skolēnu un visas sabiedrības gaidām pēc skolotāja kā parauga un ideāla, ko skolotājs, būdams tikai reāls cilvēks, nespēj attaisnot. Tā kā par skolotājiem parasti kļūst apzinīgi cilvēki, tad sabiedrības cerību it kā neattaisnošana, protams, rada diskomfortu.

Stāsts par skolotāja tēlu lielā mērā ir arī stāsts par pašiem respondentiem — skolēniem. Piem., kāpēc skolotāja tēls tiek tik ļoti polarizēts: labais ir ļoti labs un sliktais — ļoti slikts? Iespējams, šis emocionālais skatījums liecina, ka skolotāji ir ļoti spilgtas un nozīmīgas personības jauniešu dzīvē. Skaidrojumu var meklēt arī katra respondenta individuālajā pieredzē — cik tā saskarsmē ar skolotājiem ir pozitīva un cik negatīva. Negatīvā pieredze diemžēl atmiņā bieži vien iespiežas spilgtāk un neizdzēšamāk. Tādēļ tipiskā skolotāja tēls var kļūt par grēkāzi tiem dažiem aizvainojumiem, kas piedzīvoti skolas gados un turpmākajā dzīvē izpaužas kā negatīva skolotāja tēla projicēšana sabiedriskajā telpā. Kā raksta S. Encelbergere, pieaugušie bieži vien savu skolā iegūto negatīvo pieredzi un pārdzīvojumus reducē uz skolotāju un vairo viņu savās vai savu bērnu dzīves neveiksmēs⁵⁹. Tā skolotāja tēls iekļūst zināmā „apburtajā lokā” — masu kultūra atspoguļo skolotāju, kāds tas glabājas sabiedrības kolektīvajā atmiņā, un sabiedrība to iedomājas tādu, kādu to attēlo mediji. Kā uzskata V. Eijers, dažkārt kolektīvā atmiņā ir daudz dogmatiskāka par kādu politisku spēku un saliedējošāka par kādu reliģisku sektu⁶⁰. Šie pelnītie un nepelnītie negatīvie stereotipi ļoti grūti izmaināmi, un līdz ar to cieš skolotāja profesijas prestižs.

Turpmākajiem pētījumiem ir iespējams izvīzīt arī šādus jautājumus: skolotāja tēls sabiedrībā, atsaucoties uz pētījumiem tā vēs-

turē, mainās daudz lēnāk nekā realitātē — kā to vērtēt? Vai skolotāju drīkst vainot par viņa tēlu — vai tas ir realitātes, vai masu kultūras radīts? Par ko skolēni nerunā, raksturojot tipisku skolotāju? Kādēļ skolēni kā tipisku skolotāju visbiežāk attēlojuši matemātikas un valodu skolotājus?

Avoti un piezīmes

- 1 NÓVOA A. Ways of saying, says of seeing: Public images of teachers (19th — 20th Centuries). *Paedagogica Historica*. 2000. 36 (1): 21–52; VICK M. What does teacher look like? *Paedagogica Historica*. 2000. 36 (1): 247–362.
- 2 KAĻĶE B., BRĀLIS R. Skolotāja tēls 19. gs. otrajā pusē latviešu prozā. In: *Teacher of the 21st Century: Quality education for quality teaching (ATEE Spring University)*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010. 560.–568. lpp.
- 3 KAĻĶE B., ĶESTERE I. Skolotāja vizuālais tēls padomju periodā un mūsdienās: skolēnu viedoklis. Grām.: KRŪZE A., ĶESTERE I. (red.). *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi. Zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 2010. 261.–273. lpp.
- 4 KRŪZE A. (sast. un zin. red.). *Laikmets un personība*. 1.–13. sēj. Rīga: RaKa, 2000–2013.
- 5 CHAMBERS D. W. Stereotyped images of the scientist: The draw-a-scientist-test. *Science Education*. 1983. 67: 255–265.
- 6 UTLEY J., SHOWALTER B. Preservice elementary teachers' visual images of themselves as mathematics teachers. *Focus on Learning Problems in Mathematics*. 2007. 29 (3): 1–14; SMITH A. Enhance the image of the special education teacher. *Delta Kappa Gamma Bulletin*. 2009. 75 (2): 27–29.
- 7 HOBSON D. Shifting images across the generations: Conversations with beginning, current, and retired teachers. In: JOSEPH P. B., BURNAFORD G. E. (eds.) *Images of Schoolteachers in America*. Lawrence

- Erlbaum Associates Publishers, 2001. Pp. 51–73.
- 8 Kantor K., Kantor N. L., Kantor J., Eaton M., Kantor B. 'I will not expose the ignorance of the faculty': The Simpsons as school satire. In: Joseph P. B., Burnaford G. E. (eds.) *Images of Schoolteachers in America*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2001. Pp. 185–200.
 - 9 Weber S., Mitchell C. *That's funny you don't look like a teacher: Interrogating images and identity in popular culture*. London, Washington, D. C.: The Falmer Press, 1995. 156 p.
 - 10 Joseph P. B., Burnaford G. E. (eds.) *Images of Schoolteachers in America*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2001. 260 p.
 - 11 Cohen L., Manion L., Morrison K. *Research Methods in Education*. London and New York: Routledge, 2007. P. 112.
 - 12 Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. Rīga: RaKa, 2012. 191 p.
 - 13 Kestere I., Kaļķe B. Teacher's visual image: the Latvian student perspective. In: N. Popov N., Wolhuter C., Leutwyler B. a.o. (eds.) *Comparative Education, Teacher Training, Education Policy, Social Inclusion, History of Education. Volume 9*. Sofia: Bulgarian Comparative Education Society, Bureau for Educational Services. 2011. Pp. 409–417.
 - 14 Rutka L. *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. Rīga: RaKa, 2012. 27. lpp.
 - 15 Weber S., Mitchell C. *That's Funny You Don't Look Like a Teacher: Interrogating Images and Identity in Popular Culture*. Pp.16–18; 27–32.
 - 16 Crossley M., Watson K. *Comparative and International Research in Education: Globalization, Context and Difference*. London: Routledge Falmer, 2003. P. 19.
 - 17 Gasparini F., Vick M. Picturing the History of Teacher Education: Photographs and Methodology. *History of Educational Review*. 2006. 35 (2): 16–31.
 - 18 Marshall J. Image as insight: Visual images in practice-based research *Studies in Art Education*. 49 (1): 23–41.
 - 19 Davey N. The hermeneutics of seeing. In: Heywood I., Sandywell B. (eds.) *Interpreting Visual Culture: Explorations in the Hermeneutics of the Visual*. London: Routledge, 1999. P. 3.
 - 20 Rousmaniere K. Questioning the visual in the history of education. *History of Education*. 2001. 30 (2). Pp.109–116.
 - 21 Gasparini F., Vick M. Picturing the history of teacher education: Photographs and methodology. *History of Educational Review*. 2006. 35 (2): 16–31.
 - 22 Weber S., Mitchell C. *That's Funny You Don't Look Like a Teacher: Interrogating Images and Identity in Popular Culture*. 156 p.; Mitchell C., Weber S. *Reinventing Ourselves as Teachers: Beyond Nostalgia*. London: Falmer Press, 1999. 252 p.
 - 23 Cash T. F., Pruzinsky T. (eds) *Body Image: A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice*. New York: Guilford Press, 2002. 530 p.
 - 24 Marshall J. Image as insight: Visual images in practice-based research *Studies in Art Education*. 49 (1): 23–41.
 - 25 May T. *Social research: issues, methods and process*. Philadelphia: Open University Press, 2001. P. 192.
 - 26 Rutka L. *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. 15.– 28. lpp.
 - 27 Levine M. P., Smolak L. Body image development in adolescence. In: Cash T. F., Thomas Pruzinsky T. (eds) *Body Image: A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice*. New York: Guilford Press, 2002. Pp. 74 –82.
 - 28 Tā kā latviešu valodas gramatikā ir dzimtes kategorija, vispārinājums, runājot par skolotāju, parasti tiek izmantota vīriešu dzimte.
 - 29 Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze.

- Tsg 11–11. 15 gadu un vecāki Latvijas nodarbinātie iedzīvotāji pēc profesijas/amata pamatdarbā, dzimuma un pa vecuma grupām 2011. g. 1. martā. Sk. internetā (2012.03.12) <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>
- ³⁰ EC Eurostat. Education Statistics, 2011. Sk. internetā (2012.03.12) http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Education_statistics#Women.C2.A0in_the_teaching_profession
- ³¹ Weber S., Mitchell C. *That's Funny You Don't Look Like a Teacher: Interrogating Images and Identity in Popular Culture*. London, Washington, D. C.: The Falmer Press, 1995. P.10.
- ³² Sk. Darling-Hammond L., Wise A. E., Klein S. P. *A License to Teach: Building a Profession for 21st-Century Schools*. Boulder, CO: Westview Press, 1995. P. 8: „Sabiedrībā, kas turpina vērtēt profesijas prestižu atbilstoši atalgojumam, mācīšanai kā pieticīgi apmaksātai sieviešu nodarbei ir zems prestižs.” Sk. arī Misāne G., Gurbo M., Jemeljanova M., Dedze I. I. *Pētījums par pedagogu profesijas prestižu un iespējām to paaugstināt dažādu mērķauditoriju skatījumā*. Rīga: SIA Invite konsultācijas, 2007. 4.lpp.: „88 % skolotāju vispārīzglītojošās skolās ir sievietes. Tas norāda uz izteiktu dzimumu segregāciju Latvijas sabiedrībā. Sieviešu koncentrācija vienā profesijā ir saistīta ar darba samaksas problēmām šajā jomā.”
- ³³ Gul Khattak S. The visual image of teacher: an English perspective. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. Rīga: RaKa, 2012. P. 16.
- ³⁴ Skubic Ermenc K. The twofold image of a typical teacher in Slovenia. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 57.
- ³⁵ Centrālās statistikas pārvaldes datu bāze.
- Tsg 11–11. 15 gadu un vecāki Latvijas nodarbinātie iedzīvotāji pēc profesijas/amata pamatdarbā, dzimuma un pa vecuma grupām 2011. gada 1. martā. Sk. internetā (2012.03.12) <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html>
- ³⁶ Eiropas Komisija. Skolotāju novecošana — izaicinājums ES izglītības nozarei. Paziņojums preseī 2012. g.11. septembrī. Sk. internetā (2012.04.12) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-950_lv.htm
- ³⁷ Skubic Ermenc K. The twofold image of a typical teacher in Slovenia. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 58.
- ³⁸ Levine M. P., Smolak L. Body image development in adolescence. In: Cash T. F., Thomas Pruzinsky T. (eds) *Body Image: A Handbook of Theory, Research, and Clinical Practice*. New York: Guilford Press, 2002. P. 74.
- ³⁹ Weber S., Mitchell C. *That's Funny You Don't Look Like a Teacher: Interrogating Images and Identity in Popular Culture*. P. 71.
- ⁴⁰ Reay D. The paradox of contemporary femininities in education: combining fluidity with fixity. In: Francis B., Skelton Ch. (eds.) *Investigating Gender: Contemporary Perspectives in Education*. Philadelphia: Open University Press, 2001. P. 157.
- ⁴¹ Calogiannakis E., Karras K. G., Palios Z. K. Teacher visual image: the case of Greece. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 78.
- ⁴² Skubic Ermenc K. The twofold image of a typical teacher in Slovenia. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 57.
- ⁴³ Lozano R., Kizilaslan I. Education in Tur-

- key: Sentimentality meets the realities of the teaching profession. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 135.
- 44 Spasenović V. The visual image of the teacher: a Serbian perspective. Skubic Ermenc K. The twofold image of a typical teacher in Slovenia. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 42; 58.
- 45 Gul Khattak S. The visual image of teacher: an English perspective. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 17.
- 46 Spasenović V. The visual image of the teacher: a Serbian perspective. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 42.
- 47 Mitchell C., Weber S. *Reinventing Ourselves as Teachers: Beyond Nostalgia*. London: Falmer Press, 1999. P. 151.
- 48 Calogiannakis E., Karras K. G., Palios Z. K. Teacher visual image: the case of Greece. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 78.
- 49 Spasenović V. The visual image of the teacher: a Serbian perspective. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 42.
- 50 Manke M. P. *Classroom Power Relations: Understanding Student-Teacher Interaction* Mahwah, New Jersey London: Lawrence Erlbaum Associates, 1997. P.123.
- 51 Omārova S. *Cilvēks runā ar cilvēku*. Rīga: KAMENE, 2003. 54. lpp.
- 52 Duridanov L., Popvasileva T. Typical image of the teacher in Bulgaria: the secrets of body language. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 98.
- 53 Calogiannakis E., Karras K. G., Palios, Z. K. Teacher visual image: the case of Greece. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 79.
- 54 Duridanov L., Popvasileva T. Typical image of the teacher in Bulgaria: the secrets of body language. Spasenović V. The visual image of the teacher: a Serbian perspective. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 98; 42.
- 55 Skubic Ermenc K. The twofold image of a typical teacher in Slovenia. In: Kestere I., Wolhuter C., Lozano R. (eds.) *The Visual Image of the Teacher: International Comparative Perspectives*. P. 59.
- 56 Kestere I. *Pedagoģijas vēsture: skola, skolotājs, skolēns*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005. 145.–151. lpp.
- 57 Hoyle E. A Sociopolitical view of teachers. In: Lorin W., Anderson L. W. (eds.) *International Encyclopedia of Teaching and Teacher Education*. New York: Pergamon, 1995. P. 61.
- 58 Dati no Eurydice Report. Teachers' and School Heads' Salaries and Allowances in Europe, 2011/12. Sk. internetā (2012.04.12) http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/key_data_en.php
- 59 Enzelberger S. *Sozialgeschichte des Lehrerberufs. Gesellschaftliche Stellung von Lehrerinnen und Lehrer von den Anfäng bis zur Gegenwart*. Wainheim, München: Juvena, 2001. S. 230.
- 60 Ayers W. A teacher ain't nothin' but a hero: Teachers and teaching in film. In: Joseph P. B., Burnaford G. E. (eds.) *Images of Schoolteachers in America*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2001. P. 209.

THE VISUAL IMAGE OF THE TEACHER OF LATVIA IN THE PERSPECTIVE OF EUROPEAN PUPILS

Iveta Kestere
Baiba Kalķe

Summary

Key words: *a teacher, teacher's visual image, teacher's profession*

The aim of the article *The visual image of the teacher of Latvia in the perspective of European pupils* is to seek answers to the question what is the teacher's visual image in the eyes of Latvia's pupils in comparison with the teacher's image in other European countries and what this image tells about the teacher's profession. The visual image in our understanding means the reflection on the phenomenon that develops in the human consciousness as a result of former social experience in the form of sign system. The teacher's image that is preserved in the collective consciousness of the society influences the prestige of the teacher's profession.

It is possible to study the teacher's image using historical evidence, interviews and drawings as well as mass media as sources. The participants of the study carried out by the authors in the academic year 2011/2012 were 100 15 years old pupils of Latvia who in their descriptions and drawings tried to answer the question "What does a typical teacher look like?" The answers of Latvia's respondents were compared with answers that were received from a study with identical methodology in the European Union and its candidate countries — England, Serbia, Slovenia, Greece, Bulgaria and Turkey. The number of respondents taken together in all countries was 749. The following components describing the teacher's visual image were analyzed: gender, age, outer appearance (height, hairdo, clothes, accessories), verbal communication (description of the voice, tone), non-verbal communication (mimics, body language, movements in the room). The teacher's visual image in Latvia was analyzed in the context of the social description of the profession and the cultural and historical context as well as taking into account the age peculiarities of the respondents. The results of the study revealed that the teacher's visual image is closely connected with the teacher's personal features and professional qualities. Although the question was explicitly defined the respondents not only described what the teacher was like but also what the teacher should be like. The respondents' opinion in all countries participating in the study was surprisingly similar. The teacher's image polarized in two extremes: 1) teacher as the bearer of power who can be both an intellectual professional and a dictator and 2) teacher as a friend and a motherly/fatherly adviser. The first version dominates in the answers of Latvia's respondents. The visual image of a typical teacher is simple, inconspicuous and it is assessed positively as a useful model of intellectual achievement for the youth. When compared with the teacher's image in the historical evidence the modern teacher has become more dynamic. However, the teacher is not depicted as a happy creature: overload and the society expectations for an ideal teacher builds up discomfort in teachers. The story about the teacher's image largely is also the story about the respondents themselves — pupils: the prominently significant place of the teacher in their life and their own experience.